

Sorin Adam Matei

PARADIGMA-VÁLTÓ

Egyperces esszék a mai Romániáról

Idei de Schimb

Fordította
Kosztá Emese

Tartalom

A magyar szerkesztő előszava	7
Csak tessék, csak tessék!	11
TÉNYLEG, KIK IS VAGYUNK?	17
A magyarok...	19
A románok...	23
Akik itt maradtak...	27
Országimázs	31
Miért vannak komplexusaik a románoknak a zsidókkal szemben?	35
Fogkefét Ştefan cel Mare földijeinek!	39
MIT JELENT AZ, HOGY „FEJLŐDŐ”?	43
A jövő vidéken van	45
Tudja-e, hogy mi van a csapvízben?	49
Románia világelső az ... elitizmus terén	53
Megengedi, hogy sznob legyek az ön pénzén?	57
Kezdő illetően románoknak	61
Van-e román matekzsenigén?	65
Sport, szenvedély, érény	69
Bevándorlók a saját hazájukban	73
A békák a mocsárhoz húzódnak	77
A férfi, akinek az orgazmus lett a veszte	81
Turnover-specialistát Romániának?	85

MI JÖN A KOMMUNIZMUS UTÁN?	89
Életkép a Victoria utcából a Cotroceni negyedben	91
A kommunizmus én vagyok	95
Nemzetbiztonság: elefánt vagy őrkutya?	99
Bűn és bűnhődés	103
A gyanakvás demokráciája	107
A kommunizmus megéneklése	111
PARAMODERN ROMÁNIA?	115
Miért imádjuk a titkokat?	117
Válás román módra	121
Szélsőségességterápia	123
Látlak!	129
O-Zone kulturális intézet	131
HUSZONÖT ÉV UTÁN	
– negyedévszázad-értékelő beszéd	133

A magyar szerkesztő előszava

Messziről jött ember azt mond, amit akar.

Ez a közmondás járt a fejemben, amikor Sorin Matei esszéit olvastam. Sorin most épp jó messze lakik, az USA-ban. Egy amerikai távolságtartásával tekint Romániára, erre a távoli, egzotikus kis országra, ahol minden másképp van, amely ugyanakkor mégiscsak a szülőhazája, amelynek viszonyait minden más országénál jobban ismeri. A gondolatait ennek megfelelően kellő keresetlenséggel oda is mondja. Nem nagyon mérlegeli, hogy éppen minek megy neki, vagy kinek az érdekeit sérti – hiszen messziről jött ember azt mond, amit akar. Mi meg itt vagy hiszünk neki, vagy nem – hiszen messziről jött, azt mond, amit akar.

Sorinra jószérivel véletlenül bukkantam rá a neten. Van egy közös kutatási területünk (mentális térképezés), felkerestem a honlapját, amelyen később más érdekes dolgokat is találtam. Sorin (internetes nicknevén: Sam) elképesztően sok mindennel foglalkozik. A 'visible past' projekt egy Google térképi alkalmazás, amellyel történelmi tájakat és városokat lehet felrajzolni és közzétenni a neten. Az ókori Róma például már egész élvezhető, a Street View-ban megszokott módon lehet sétálni az antik épületek között. Egy másik kutatási projekt keretében európai városokat kell rátükörözní az amerikai kontinensre (hova esne Róma, ha az Atlanti-óceán közepén lenne a tükör?), és viszont. A projekt esszenciája az, hogy az ismeret-

len világokat mindig a saját világunk alapján próbáljuk meg értelmezni. Más: Ubimark nevű vállalkozása weblinkekkel felturbózott turistautakkal és online könyvekkel foglalkozik. Ennek az volt az előzménye, hogy amikor a gyerekeinek olvastatta fel a *80 nap alatt a Föld körül* című Verne-regényt, mindig elkalandoztak, hogy mi is van most Szingapúr kikötőjében, vagy hogy néz ki most a Yellowstone Nemzeti Park. Ebből jött a Verne-regény QR-kódos „kritikai” kiadása, ahol az ifjú olvasók az okostelefonjukkal, lapozgatás közben tájékozódhatnak.

Román közéleti írásai tulajdonképpen melléktermékek. Esszék, nem pedig tudományos munkák (még ha olykor hivatkoznak is néhány saját kutatási eredményre). A messzire szakadt, tudományos karriert befutó értelmiségi néha, szabadidejében, politikai ambíciók nélkül leírja, hogy mit gondol az otthoni dolgokról. Sorin az USA-ban republikánusszavazó, akit őszintén aggaszt, hogy miből lesz meg az Obamacare fedezete. Ugyanakkor multikulturális környezetben él, számára a koreai kifőzdés és az orosz egyetemi munkatárs tisztelete természetes dolog. Bizonyára sokak számára tabudöntőgető, hogy például Romániát *Fusion-kultúraként* jellemzi, hogy a nemzetbiztonsági szolgálat létszámát az egytizedére javasolja csökkenteni, vagy hogy Barabási Albert-László-év megtartását ajánlja Romániában – de hát úgy látszik, ilyenek egy mai amerikai konzervatívszavazó meglátásai erről a távoli, egzotikus kis országról.

Magyarországi magyarként gyakran éreztem úgy, hogy egyfelől nem tudok Romániára objektív távolságtartással tekinteni (hiszen ahhoz túl közel van és túl sok a közös rész bennünk), ugyanakkor nem ismerem kellő mélységben ennek az országnak a viszonyait ahhoz, hogy saját véleményt tudjak alkotni. Bár rendszeresen járok Erdélybe (vendégoktató vagyok a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen, és például elég idős va-

gyok ahhoz, hogy 1989 őszén még vihettem gyógyszerert Kallós Zoli bácsihoz), a romániai híreket többnyire erdélyi magyar barátaim szűrőjén keresztül tudom csak értelmezni. Sorin esz-széi az érem másik oldalába engednek bepillantást: egyszerre román, de kellően objektív és távolságtartó, aki sokszor úgy tudja a dolgokat elmagyarázni, hogy nekem is érthető lesz.

Budapest, 2015. január 2.

Letenyei László

Csak tessék, csak tessék!

Néhány meglepő tény a kétezres évek Romániájából:

1. Románia falvaiban mintegy 3200 általános iskola működik. Ezek közül számos intézmény sürgős felújításra szorul. Ugyanakkor az ortodox egyház belefogott egy hatalmas katedrális építésébe, melynek költségei a becslések szerint mintegy 400 millió euróra rúgnak. Ha ebből a pénzüsszezből 125 ezer eurót elkülönítenének, abból valamennyi romániai vidéki iskola felújítását fedezni lehetne.

2. Az MSN által végzett egyik felmérés szerint a romániai férfiak világviszonylatban a szexuálisan legaktívabbak csoportjába sorolják magukat, miközben a krónikus szívbetegeknek leginkább kitett férfiak rangsorában is az elsők között foglalnak helyet. Állításuk szerint gyakran szeretkeznek, még a brazilokat és az olaszokat is megelőzik e téren, ugyanakkor nagyobb valószínűséggel halnak meg infarktusban, mint az előbbiek.

3. A brassói románok kevésbé büszkéek szülővárosukra, mint a koreai bevándorlók befogadóvárosukra, Los Angelesre.

4. Romániában a folyó vízhez való hozzáférés helyzete a pakisztáni állapotokhoz hasonlítható, míg az egy főre eső aszfaltozott utak aránya a guatemalaiakéval van azonos szinten.

5. A romániai értelmiségi szülők gyermekeinek hét és félszer nagyobb az esélye egyetemi tanulmányaik befejezésére, mint a felsőfokú végzettséggel nem rendelkező szülők gyermekeinek.

6. Romániában magasabb a száz főre jutó mobiltelefonok száma (120), mint az Egyesült Államokban (90).

7. Az átlag romániai tanulóknak kevésbé megy az olvasás, mint az európai tanulók zömének. Egy 35 ország részvételével végzett felmérés szerint 21 ország negyedik osztályos diákjai jobban tudnak olvasni, mint a romániai negyedikeselek.

8. Románia folyóinak fele haldoklik. Bukarest összes szemete közvetlenül a Dâmbovița folyóban köt ki, és ugyanez a helyzet több tucat romániai nagyvárosban, például Tulceában és Brăilában is, amely városoknak „kiváltsága”, hogy utolsóként szennyezhetik a Duna-deltát.

9. Egy nemzetközi felmérés szerint a románok értékrendje közelebb áll az oroszokéhoz, mint az olaszokéhoz.

10. Egy tízezres eladott példányszámú könyv hatalmas bestsellernek számít Romániában. Az országban több mint egymillió olyan felsőfokú végzettségű ember él, aki nem engedheti meg magának, hogy kulturális termékeket vásároljon.

Ezek a meglepő tények részben saját kutatásaim, részben pedig más szociológus kollégák felméréseinek eredményei, amelyek lényegében ugyanazt jelzik: Románia még mindig egy „fejlődő ország”. A „fejlődés” ugyanakkor nem csupán anyagi értelemben értendő, hanem egy szellemi visszafejlődési folyamat eredménye is. Az infrastruktúra elmaradottsága, amit még az utóbbi húsz év valós és biztató társadalmi és gazdasági felélénkülése sem enyhített, annak következménye, hogy nem kerül sor a valódi romániai problémák megvitatására.

Bár az USA-ban élek, rendszeresen publikálok román napilapokban.* Jelen kötet a kétezres években, Románia EU-csatlakozása előtt és óta írt cikkeimből álló válogatás. Olyan kérdéseket feszegetek benne például, hogy van-e egyáltalán valami kitapintható társadalmi és eszmei programja az 1989 utáni Romániának. Mennyire összeegyeztethető a romániai valóság a modern világgal? Miért vezethetnek zsákutcába a fiatalok zenei vagy drogos mesterséges paradicsomai vagy az új vallásos törekvések? Miért nem feltétlenül szerencsések Romániában a „minimálállam” erkölcsiségéről szóló liberális közhelyek vagy a melldőngető radikális nacionalista szólamok?

Románia helyzetének megértéséhez nemzetközi kitekinetésre van szükség. Furcsa világban élünk. Olyanban, melyben nem a munkahelyek alkalmazkodnak az emberekhez, hanem fordítva; Târgoviştetől Castellónig és Sanghajtól egészen Bákóig.

Világunk roppant gyorsan, az „időgép” sebességével halad. Sokunk gyermekkorára még a Dacia gumival felszerelt szekereket húzó lovak patáinak kopogásától volt zajos. Az acél, az éhség és a totalitarizmus erőszakos időszakában nőttünk

* Jelen kötet írásai a következő lapokban jelentek meg: *Evenimentul Zilei, Adevărul, Observator Cultural, Cultura, Esquire, Tribuna, Journal of Communication, Journal of Dispute Resolution.*

fel. Ma viszont a számítógépek és ingyen mobiltelefonok korszakában élünk. A bolygó sok más lakójához hasonlóan mi is azt próbáljuk megérteni, hogy az időnek miért nincs már türelme hozzánk.

Romániában paradigmaváltásra van szükség. A könyvemben felkínált „cseregondolatok” ehhez segítenek hozzá: használják őket bátran, és dobják ki a régieket. És mivel amerikai típusú kereskedést folytatok, íme néhány rövid beharangozó marketingszöveg:

Nem hiszem, hogy le kellene néznünk az eperszedő munkásokat. Különösen azoknak nem, akik főállásban *Foreign Policyk* írásával foglalkoznak (migrációs tanulmányok gyártásában Románia már piacvezető), ráadásul közpénzből, amelynek fedezetét az eperszedők által hazautalt összegek képezik. Sokkal inkább hiszek azokban az emberekben, akiknek volt bátorságuk megmérettetni magukat, és nem a szomszédal, hanem az olaszokkal, a bajorokkal vagy a floridaiakkal.

Nem hiszek az n-edik román bibliafordítást megalapozó ógörög nyelvészeti kutatásokban. Viszont hiszek a hazai ötleteket nemzetközi internetes sikerekre váltó vállalkozásokban. Hiszek például a Softpedia csodálatos csapatában, amelyet az Alexa a világ 500 leglátogatottabb website-ja közé sorolt. Ez ahhoz hasonló elismerés, mint például rajta lenni a Forbes top 500 leggazdagabb emberének listáján. Hiszek még a DEX Online-ban (a román értelmező szótár internetes verziója – a szerk.), amely a posztkommunista időszakban a kultúra terén elért eredményei miatt kiérdemelné a Román Tudományos Akadémia elismerését.

Nem hiszem, hogy Romániának szüksége volna két autópályára. Egyelőre egy is elég lenne, a másikkra elkülönített pénzüsszeget pedig tisztességes önkormányzati utak építésére lehetne fordítani.

Nem hiszem, hogy a románoknak több közük lenne az olaszokhoz, mint az oroszokhoz.

Nem hiszek az egyetlen ember megbuktatására összpontosuló konjunkturális politikai szövetségekben. Azokban az emberekben és civil szervezetekben hiszek, akik gondolkodásmódokon és bevett társadalmi gyakorlatokon próbálnak változtatni. Hiszek például a World Vision munkájában (falusi gyermekek taníttatásával foglalkozó keresztény szervezet). És erősebben hinnék, ha létezne, egy széles körű UVCS-szövetségben, ami annyit tesz: Út, Vízvezetékek és Csatornázás.

Nem hiszek Cioran eszméiben, legyenek azok bármennyire mélyek és időnként szórakoztatóak is. Cioran, amikor a zöld köntösbe bújt sátán csalódást okozott neki, támadni kezdte a kereszténységet. Rendíthetetlen ortodoxból istenkáromlóvá vált. („Isten Bach egyházi zenéje nélkül csak egy másodrangú fickó lenne” – írja egy helyütt.) Hiszek a Romániából elszármazott sikeres értelmiségiekben. Hiszek például Barabási Albert-Lászlóban, az Erdélyt elhagyó magyarban, a *Linked* (Behálózva) című bestseller szerzőjében, kinek könyvét a Szilícium-völgy valamennyi vállalkozója olvasta. A kötet kifinomult matematikai elméletek segítségével magyarázza az internet fejlődését és a Google sikerét. Ne hagyják, hogy a Román Kulturális Intézet a jövő évet is egy interbellikus kísértetnek szentelje. Inkább kérelmezzék az Intézetnél, hogy rendelje el a Barabási-évet.

Ha bármely gondolat megtetszik önöknek, bátran tartsák meg, hálás lennék érte. A régieket meg nyugodtan dobják ki. Van erre a célra egy nagy szemetesládám. Hetente jön érte a kukásautó, hogy kiürítse.

TÉNYLEG, KIK IS VAGYUNK?

Csingiz Ajtmatov kirgiz író (és egyben szovjet is, aki oroszul is írt) a „mankurt” kifejezést használta, amikor a kommunista láger lakóiról beszélt: emberek, akiket kínzással megfosztottak emlékeiktől, sőt a lelküktől is.

Ajtmatov leírása szerint a sztyeppe népek egykor az áldozat fejét leborotválták, majd frissen nyúzott tevebőrt csavartak rá. A növekedő haj nem jutott át a tevebőrön, ezért visszafelé növe, óriási kínok közepette az agykéregig hatolt. Aki túlélte, az mankurt lett – amolyan zombiszerű lény, aki nem emlékezett korábbi önmagára, kizárólag a gazdája parancsait követte.

A kommunizmus bukása új életet lehel a kelet-európai kommunista embertípusba, a mankurtokba. Amint újra életre keltek, első kérdésük ez volt: „Ki vagyok én?” A posztkommunista korszak embereinek lelkében levő üresség eltakarása céljából különféle mozgóárusok, köztük Dan Puric is, változatos

ruhadarabokat kínáltak és kínálnak mindmáig. Ezek közül némely importból van, de vannak olyanok is, amiket a padlásokon vagy pincékben elrejtett kofferokban találtak. Sok esetben ezeket a ruhadarabokat egyenruhaként viselték, hogy ezáltal eltávolodhassanak valós vagy képzelt, etnikai vagy ideológiai ellenségeiktől. Mindazonáltal ezek nem tudják eltakarni azt az alapvető igazságot, amit cseregondolatként most önök elé tárok: mindannyian azok vagyunk, akik valójában lenni akarunk. Persze, csak ha akarjuk.